

Valentinas Sventickas

Nežinau, ar tai įvadas

Pradžios straipsnį taip vadinu persakydamas knygoje spausdinamą Viktorijos Daujotytės pasakojimą „Nežinau, ar tai atsiminimai“.

Tradiciškai suvokiamo įvado šiai atsiminimų knygai nereikia. Kaip ir nuodugnių aiškinimų, kokia asmenybė čia vaizduojama.

Didžiai daliai Lietuvos žmonių gana pasakyti vardą ir pavardę – Justinas Marcinkevičius, – ir yra aišku, apie ką kalbama. Tai aukščiausias titulas, kokio gali sulaukti viešas žmogus. Kad tokio statuso nusipelnytų poetas – tikra retenybė, jeigu pamatytume save tarp kitų tautų. Kurios panašiai didžiuojasi atradėjais ir išradėjais, politikos arba scenos, ekrano žvaigždėmis.

Metai bėgs, socialinių aktualijų svarba keisis, tikriausiai blės, o dabar, kai leidžiama ši knyga, dėmesio centre tebėra talentingiausių kūrėjų santykis su savuoju kraštu ir jo lūkesčių tesėjimais. Tuoj po Marcinkevičiaus mirties Tomas Venclova, poetas, literatūros tyrinėtojas, mąstytojas, atsakydamas į spaudos žmogaus klausimus, paminėjo tris lietuvių poetus, tapusius ne tik literatūros, bet ir istorijos figūromis: „Maironis yra simbolinė mūsų pirmojo Atgimimo figūra, B. Brazdžionis – pirmosios Nepriklausomybės ir jos netekimo, Just. Marcinkevičius – antrosios Nepriklausomybės figūra.“* Venclova nėra Marcinkevičiaus simpati-

* Mindaugas Nastaravičius, „Mirtis užvertė istorijos lapą“, *15 min*, 2011 02 21, p. 7.

kas. Ir kaip tik dėl to jo vertinimą išskiriu kaip svarbų. Kaip objektyvaus suvokimo ženklą.

Debiuto metais (1955) Marcinkevičius atgaivino gryną lyrizmą, pasiremdamas liaudies daina ir dėdamas į atskirą vietą patetiką, kurios reikalavo sovietai. Maždaug dešimtmetį laviravo tarp privalomybių ir autentikos. Kaimo papročius, dorovę, gamtos žmonių gyvenimo sanklodą, paprastus žodžius – ugnis, vanduo, duona – jo poezija įtvirtino kaip tautos ir pasaulio pamatinius ramsčius. Jis taip gražiai ir pačiu laiku ištardavo žmonių laukiamus pojūčius ir žodžius, kad jie įsiterpė į sąmonę ir frazeologiją. Jo poezija, jautri žmonių išgyvenamiems vargams ir polėkiams, skleidė supratimo, atjautos, bendrumo ir gerumo šviesą – sunkaus XX amžiaus deficitą. Marcinkevičiui pavyko suderinti modernumą ir tradiciją, gražią frazę ir neištartas, bet esančias prasmes, paprastumą ir meno paslaptį. Taip pasitarnavo nebanalios poezijos tikram populiarumui. Svarbiausias Marcinkevičiaus kūrybos ir veiklos motyvas, įsitvirtinęs apie 1964 metus, – tautos ir jos kultūros garbė, jos išlikimas. Nacionalinę savigarbą ypatingai gaivino poetinių dramų trilogija, iškėlusį valstybės, rašto ir meno paskirties istorinius vaizdus. Atsiminimuose skleidžiasi spektaklių įspūdžiai, paliudydami, kad žiūrovai jausdavosi dalyvavę lietuviškoje meno akcijoje, kursančioje Nepriklausomybės viltį režimo sąlygomis. Taigi žinią, kad kaip tik Marcinkevičius taria pradžios žodį steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime, Lietuvos žmonės suvokė kaip savaimę suprantamą. Suvokė ir kaip patvirtinimą, kad procesas reikšmingas. Tą kalbą jis pradėjo tobulai intonuotu sakiniu: „Pagaliau atėjo ta diena.“

Imdamasis rinkti atsiminimus apie Marcinkevičių ir sudaryti šią knygą, kartu galvojau, kokių keliu eiti. Kelias „ką gaušiu, tą dėsiu“ atrodo netinkamas. Juo eidamas galėjau sulaukti teisingų bendrybių srauto, žinomų ypatumų, nuomonių ir vertinimų dar vieno patvirtinimo. O Marcinkevičiaus, kaip poeto ir piliečio, bendrasis vaizdas yra deramai nupieštas jo gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojų veikaluose*. Be to, tą vaizdą – tai dar svarbiau, – savo sąmonėje susikūrė „Justino Marcinkevičiaus laiko“ (persakau Vytenio Povilo Andriukaičio knygos pavadinimą) žmonės. Susikūrė skaitydami poeziją, dramatinę trilogiją, žiūrėdami spektaklius, dainuodami dainas, matydami poetą, girdėdami daugybėje susitikimų, per radiją, televiziją, gaudami atsakymus į jam parašytus laiškus, įsidėmėdami, kad jis geba geriausiai pasakyti, ką išgyvena tauta lemtingais atvejais.

Dėl to ir viešai prašydamas, ir pasikalbėdamas, ir laiškus galimiems atsiminimų autoriams rašydamas skatinau telktis į konkretybes: susitikote, kalbėjotės, kaip sekėsi bendrauti, kokių patyrėte išpūdžių skaitydami arba bendraudami, kokie matyti ir girdėti epizodai įsirėžė į atmintį,

* Ričardas Pakalniškis, *Poezija, asmenybė, laikas*: Justino Marcinkevičiaus kūryba, Vilnius: Vaga, 1969; Jonas Lankutis, *Justino Marcinkevičiaus dramatinė trilogija*, Vilnius: Vaga, 1977; Viktorija Daujotytė, *Raštai ir paraštės*: apie Justino Marcinkevičiaus kūrybą, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003; Viktorija Daujotytė, *Justino Marcinkevičiaus žemė*: žmogaus šiapus, Vilnius: Alma littera, 2012; Viktorija Daujotytė, *Justinas Marcinkevičius, Salomėja Nėris, Alfonsas Nyka-Niliūnas*: mintys, pastabos, fragmentai, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016; Vytenis Povilas Andriukaitis, *Justino Marcinkevičiaus laikas*, Vilnius: Santara, 2016.

galbūt teko ką nors daryti kartu. Tikinau, kad asmeniškai ir kontroversiški vertinimai nebus atstumti, kad pozicija „Marcinkevičius ir aš“ taip pat priimtina. Kūrybos ir gyvenimiškojo elgesio dermė, įkūnyta Marcinkevičiaus, išlieka kaip pamatinis supratimas. Tačiau asmeniškų išpūdžių, paliudijimų, matytų, girdėtų, suvoktų epizodų gausa, sutelkta į šią knygą, poeto paveikslą reikšmingai papildoma, niuansuoja, teikia naujų galimybių interpretuoti. Svarbios yra vėluojančios žinios – kaip veikė žmonės jo skaitymai, kalbos, ypač poetinių dramų pastatymai. Vėluoja jos dėl to, kad ano meto spaudoje negalėjo būti paskelbtos. Paskelbimas būtų prilygęs įdavimui represinėms struktūroms. Visa, kas labiausiai veikė, turėjo gaubti sutartinė tylą. Ši sutartis – dar viena poetinė drama.

Vaizdų skalė atsiminimuose plati – nuo vaiko dienų iki saulėlydžio, nuo privataus gyvenimo iki dalyvavimo politikoje, Nepriklausomybės atkūrimo veiksmuose. Pastarosios veiklos autentiški paliudijimai, kupini dramatiškų detalių, daug sako apie menininko padėtį socialinių reiškinių tėkmėje, – kaip jis susivokia, kaip jį nori suvokti politikai bei visuomenė, kaip tokiomis sąlygomis saugoma kūrėjo vienatis, kokių atsiranda kolizijų. To veiksmo dalyvių nusiteikimas kalbėti apie Marcinkevičiaus atliktą vaidmenį yra reikšmingas. Grįžtant prie gimnazijos laikotarpio. Būsimo poeto bendramokslų pasakojimai skatina sakyti, kad svarbiosios jo savybės vargano ir dramatiško gyvenimo sąlygomis susiformavo paauglystėje. Jau tada klasės draugai ir mokytojai jautė, – auga išskirtinė asmenybė.

Tuo laiku, kai atsiminimai buvo rašomi ir renkami, žiniasklaidoje pasireiškė jau žinomų ir naujų Marcinke-

vičiaus, jo kartos ir laikysenos politiškų oponentų būrys. Atsižvelgęs į šį sutapimą, knygos sudarytojas dėjo pastangų, kad karšti reagavimai į užsipuolimus neužstotų atsiminimais kuriamo paveikslo, aprėpiančio ilgą laiką ir daugybę kūrybinių, biografinių bei socialinių procesų. Pastangos pastangomis, o žmonės yra žmonės. Šiek tiek tokių reagavimų yra. Poeto juodinimo kampanija ypač paveikė jo artimuosius – ne visi galėjo parašyti atsiminimus. Viskas turi žmogiškųjų pasekmių.

Reikia apibrėžti padėtį. Šią atsiminimų knygą ėmėsi sudaryti literatūros kritikas, pats ne kartą rašęs apie Marcinkevičių (galima paminėti knygą „Apie Justina Marcinkevičių“, 2011, taip pat 2013 m. išėjusios knygos „Guriniai“ skyrių „Dar apie Justina Marcinkevičių“), jį pažinojęs, susipažinęs ne tik su visiems prieinamais šaltiniais. Nemažai kas iš įvykių, situacijų, poelgių, realių, apie kurias kalba – kiekvienas savaip – atsiminimų autoriai, man buvo žinomos. Dėl to savaime atsirado kolizijų dėl vieno ar kito veiksmo autorinių piešinių bei vertinimų. Bet pasilikau jas sau. Šioje kitų žmonių atsiminimų knygoje tesu jos parengėjas. Ką vis dėlto dariau, tai tasiau apsirikimus dėl datų ir faktų, kalbos negeroves, kai kuriuose tekstuose mažinau patetikos ir superlatyvų. Žinoma, susitardamas su autoriais. Patyręs, ką parašė žurnalistas Vytautas Matulevičius, tariausi su juo dėl atsakymų į klausimus, kurie man kilo perskaičius jo straipsnį. Bendravimas susikomplicavo. Pašauktykite, ką jis parašė, ir vertinsite savo galva.

Paprastai atsiminimų knygų įvaduose stengiamasi pateikti biografinių žinių apie prisimenamą asmenį, jo gyvenimo, veiklos, kūrybos įsitvirtinusių apibendrinimų, pui-

kių citatų. Dėl Marcinkevičiaus populiarumo, žinynuose, enciklopedijose, internete, daugiatairažiuose leidiniuose ir mokslo veikaluose paskleistų žinių bei vertinimų nėra reikalo visko kartoti. Kad knygą skaityti būtų patogiau, tebus priminti tie faktai, kurie atrodo būtini ir kurie atsiminimuose dažniau interpretuojami.

Justinas Marcinkevičius gimė 1930 03 10 Važatkiemio kaime (dabar Prienų rajonas), kilmė, kaip būdavo rašoma anketose, „iš valstiečių“, turėjo brolių ir dvi seseris, baigė Prienų gimnaziją, būdamas keturiolikos metų neteko motinos, šį įvykį ypač išgyveno, į šeimą atėjo pamotė. 1949–1954 metais studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete. Ir gimnazistai, ir universiteto studentai girdėjo ir skaitė jo kūrybos bandymų. Pirmą publikaciją, kaip anuomet būdavo sakoma, – respublikinėje spaudoje buvo žurnale „Jaunimo gretos“, 1953, Nr. 1. Pirmąją eilėraščių knygą „Prašau žodžio“ išleido 1955 m. Sėkmingas tolesnis poeto kūrybinis kelias, išitraukimas į poezijos vertimus, knygų leidimas kitose šalyse, pelnomos premijos sudarė sąlygas atsidėti kūrybai. Dėl to Marcinkevičiaus darbinė veikla neužtruko: 1953–1959 m. dirbo žurnalų „Genys“, „Pergalė“ redakcijose, nuo 1959 iki 1965 m. Rašytojų sąjungoje – buvo valdybos sekretorius, nuo 1960 m. pirminko pavaduotojas. Nuo 1968 m. dvejus metus padirbėjo žurnalo „Pergalė“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju.

Atsiminimuose dažnai minima baladžių poema „Devyni broliai“ parašyta 1969–1972 m., išspausdinta knygoje „Šešios poemos“ 1973 m. Poema „Donelaitis“ išleista 1964 m. Draminės trilogijos pirmo išleidimo metai: „Mindaugas“, 1968; „Katedra“, 1971; „Mažvydas“, 1977. Ne-

mažai kalbama apie apysaką „Pušis, kuri juokėsi“ (1961), „Dienoraštį be datų“ (1981).

Atsiminimų skaitymui primintini faktai – 1988 m. Marcinkevičius išrinktas Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Inicijatyvinės grupės nariu, iki 1989 m. buvo Sąjūdžio Seimo tarybos narys. 1989 m. išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu.

Šeima – žmona Genovaitė, dukros Ramunė ir Jurga – priklausė svarbiųjų Marcinkevičiaus gyvenimo vertybių laukui.

Paskutine vieša Marcinkevičiaus kalba laikomas pasisakymas konferencijoje, kuri vyko Mokslų akademijos salėje 2010 11 23. Gruodžio 7 d. jis krito gyvento namo laiptinėje, atsidūrė ligoninėje, mirė 2011 m. vasario 16 d., vasario 19 d. palaidotas Antakalnio kapinėse.

Dėl knygos sandaros. Į pradžių sutelkti pasakojimai, kuriuose daugiausia kalbama apie Marcinkevičių gimnazistą. Antro skyriaus tėkmę netiesiogiai pasiūlė atsiminimuose vis pabrėžiamas poeto demokratiškas būdas. Taigi atsiminimų autoriai – ar tai būtų didūs politikai, ar akademikai, ar rašytojai, ar buvusi namo kaimynė – išrikiuoti abėcėlės tvarka.

Nuoširdžiai dėkoju visiems atsiminimų autoriams. Suprantu, kad jų galėjo būti daugiau – Marcinkevičiaus gyvenimo, laikysenos, poveikio, kūrybos suvokimo laukas didžiulis. Šiuo leidiniu, be abejo, durys neuždaromos – gali būti kitų, kitokių knygų. Ir jau skelbta atsiminimų – atskirų autorių memuaruose, spaudoje, taip pat Stepo Eitminavičiaus sudarytame mokytojų atsiminimų rinkinyje

„Justino Marcinkevičiaus pamokos“, kuri 2012 m. išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Suprantu, vertindamas dabartį tokią, kokia ji yra, ir tuos žmones, kurie, turėdami ką papasakoti, apsisprendė „nedalyvauti“. Tą patyriau.

Ar yra kokios nors ypatybės, kuri išskirs šią atsiminimų knygą tarp kitų panašių? Yra. Jeigu būtų liepta pasakyti tik vieną, tai sakyčiau taip: papasakojama įvykių, išgyvenimų ir epizodų, kurie sesę ir brolių lietuvių ypatingai sujaudina.

Gal jau nebūtina įvadą baigti didingai.

Kas girdėjo, kas ne, – Justinas Marcinkevičius, kai buvo jaunesnis, su artimais bičiuliais palošdavo kortomis. Paprastai laimėdavo!